

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л. Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМ. Л. Н. ГУМИЛЕВА
GUMILYOV EURASIAN
NATIONAL UNIVERSITY

Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2015»
атты X Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
X Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2015»

PROCEEDINGS
of the X International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2015»

УДК 001:37.0
ББК72+74.04
Ғ 96

Ғ96

«Ғылым және білім – 2015» атты студенттер мен жас ғалымдардың X Халық. ғыл. конф. = X Межд. науч. конф. студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2015» = The X International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2015». – Астана: <http://www.eni.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie-2015/>, 2015. – 7419 стр. қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-9965-31-695-1

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001:37.0
ББК 72+74.04

ISBN 978-9965-31-695-1

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2015

кұлап қалыпты, түнде қайда жатамыз? Мені ерігіп жүр дедіңдер ме? Зәру жұмыс болған соң кетіп едім ғой. Үйіме неге көз қырын салмадыңдар? «Көрші ақысы – Тәңір ақысы деген қайда?» – деп, безек қағады. Хан ием, ондай әйел мың болса да өсіп-өнбесін, сіздің ошағыңызға кез болмасын. Ең соңғысы – адам тілін алмайтын кесір (қырсық) әйел. Үйге түзден бір ұятты қонақ келіп, ері оған: «Орныңнан тұрып, нан әкел, желік, қонағың да жесін», — десе, әйелі еріне: «Үйде піскен нан жоқ», — дейді. «Барыңды бер», — десе, әйелі: «Не сандалып отырсың, үйіңнің әлдеқашан қу молаға айналғанын білмейсің бе? Үйде ұн жоқ, диірменге кеткен түйе қайтқан жоқ, оның не әкелері белгісіз. Дастарқанымды жемесе, берерім жоқ», — деп бармағын көрсетеді, еріне сыртын беріп, дастарқанды кісі алдына лақтырып тастайды. Ондай әйелге мың сөз айтсаң, соның бәріне жауап қатады, бірақ ерінің айтқанын құлаққа ілмейді. Ондай әйелді Нұх пайғамбардың көз жасынан пайда болғандар дейміз. Хан ием, сізді Алла осындай әйелдерден сақтасын, ондай әйел сіздің ошағыңызға кез болмасын»[8,41-46бб].

Қорыта келгенде, ежелгі түрік халықтарында патриархалды басқару жүйесі болғанымен де, олардан жеткен әр түрлі деректер, ғылыми зерттеулер нәтижесінде дала дүниетанымында, көшпелілер мәдениетінде әйел затына деген құрмет, ізет ерекше болғандығы байқалады. Әйел - мәңгілік тақырыптардың бірі болғандықтан, әйел жайында үнемі сөз қозғалып отырады. Әсіресе әйел-ананың қоғамдағы орны мен атқаратын қызметіне байланысты көзқарастар алуан түрлі. Қалай болса да, ананы құрметтеу, әйелді ардақтау бүкіл түркі халықтарына ортақ, ата-бабаларымыздан келе жатқан салт-дәстүр.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Гумилев Л. Көне түріктер. – Алматы, 1993, 103 б.
2. Айдаров Ғ. Орхон ескерткіштерінің тексі. – Алматы: Ғылым, 1990, 220 б.
3. Орынбеков М.С. Ежелгі қазақтың дүниетанымы. – Алматы: Ғылым, 1996.
4. Орынбеков М.С. Генезис религиозности в Казахстане. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005, 240 с.
5. Х.М. Думанов, А.И.Першиц. Матриархат: новый взгляд на старую проблему.
6. В.А.Кузнецов. Нартской эпос и некоторые вопросы истории осетинского народа.
7. Қазақтың мифтік әңгімелері. Құрастырған Ш.Ыбыраев, П.Әуесбаева. Ғылым баспасы. –Алматы, 2002.
8. Қорқыт ата кітабы оғыздардың батырлық жырлары: Орыс тілінен аударған Ә. Қоңыратбаев, М.Байділдаев. – Алматы: Жазушы, 1986.

ӨОЖ 81'373.46=512.122=512.1

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕ ОРТАҚ ТЕРМИНДЕР

Оспанәлі Сымбат Керімбайқызы

simbat.ospanali@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультеті

түркітану кафедрасының 4 курс студенті, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – PhD, доценті Қуанышбаев Е.А

Terim, çeşitli bilim dallarına, sanat ve meslek kollarına özgü sözcükler olarak tanımlanmaktadır. Terimler, yapılan her türlü bilimsel çalışmada çeşitli inceleme alanlarının uzmanları, teknisyenleri ve araştırmacıları tarafından ortak bir akademik dilin kullanılmasını ve üretilen yeni bilginin tüm kullanıcılar tarafından aynı biçimde algılanabilmesini sağlayan dil birimleridir. Terimler, standart bir anlama sahip olan, açık ve net bir anlam ifade eden dil öğeleridir. Anlatılmak istenenin doğru bir biçimde ifade edilmesinde ve daha sonraki çalışmalara temel

olabilecek güvenilir bilgilerin aktarılmasında terimlerin rolü yadsınamaz. Toplumların birbirleriyle kurduğu iletişimin doğal sonucu olan dilsel etkileşime bağlı olarak Türk dillerin tarihsel dönemlerinde Doğu ve Batı dillerinden çok sayıda yabancı sözcük ve terim girmiştir. Bu yabancı terimler, Türk dillerinin bilim dili olma yolundaki hızını kesmiştir. [1, 6 s.]

Aynı köke sahip Türk halkların bir-birinden uzak durması için tarihin, ortamın, dilin gösterdiği tepkisi çoktur. Onun içinde alfabe problemi. Arap, Kiril ve Latin Alfabelerin her türlü şekilde kullanma yüzünden Türk dilleri yakınlaşma yerine bir birinden gittikçe uzaklaştı. Otuzdan fazla akraba dil 70-80 yıl içerisinde bu yazı farklılığından dolayı bir birin anlamaz hale geldi. Fakat 1991 yılı SSCB dağılmasının ardından Türk cumhuriyetleri teker tekerbağımsızlıklarını ilan edilmesi Türk dünyasının birleşmesi için bulunmaz fırsattı. Son 20 yıl içerisinde Türk dilleri için ortak terim türetmek maksadı ile düzenlenen çalışma, konferans, toplantı, çalıştaylar iyi netice vermektedir.

Terim Bilimi

Bir dilin genel kelimelerden ayrılan, o dil içinde çeşitli meslek, sanat ve bilim dallarıyla ilgili kavramları karşılayan terimler, eğitim ve öğretimde oldukça önemli bir yere sahiptir. Terimler, içinde yoğunlaştırılmış anlam yükü olan kelimelerdir. Konuların öğretimi terimler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Gerek eğitim öğretimde, gerekse bilimsel araştırmalarda herhangi bir bilgiye ulaşmak için ihtiyaç duyduğumuz ve karşılaştığımız terimlerin, sağlam yapılı ve amaçlanan bilgiyi çağrıştıracak nitelikte olması şarttır. Ayrıca terimlerin amaca hizmet edebilmesi için üzerinde uzlaşılan kelimeler olması gereklidir.

Yapıları ve anlamları bakımından bir dilin genel kelimelerinden ayrılan terimler, bir dilin kültür ve medeniyet dili olarak gelişmişliğinin temel göstergelerindendir. Eğitim öğretim hayatında da oldukça öneme sahip olan terimler, bir dilde bilim ve sanat dallarının bel kemiği durumundadır. Birçok alanda konular, terimlerden yola çıkılarak hedef kitleye kazandırılmaya çalışılmaktadır. Terim söyleminin – Derleyip toparlamak, bir araya getirmek, derli toplu kılmak anlamlarına gelen, – termek (dermek) fiilinden türemektedir. [2, 18s.]

Türk Dili Kurumu'nun hazırladığı Türkçe sözlüğünde terim sözcüğü şu şekilde tanımlanmıştır: – 1. Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, istilâh: “Bazıları ise terimlerimizi milletlerarası esaslara bağlamak davasındadırlar.” – Atay F. R.. 2. *man.* Geleneksel mantıkta özne veya yüklem. 3. *mat.* Cebirsel bir anlatımda + veya - işaretleri arasında bulunan parçalardan her biri. 4. *mat.* Bir denklemde = işaretinin iki yanındaki anlatımlardan her biri. 5. *mat.* Bir kesrin pay ve paydasından her biri, had. Şeklinde tanımlanmıştır [3, 1959 s.]

Bütün dallarda olduğu gibi dil bilimi alanına ait terimler vardır. Dil bilimi alanı terimleri dilin var olduğu tarihten itibaren ortaya çıkmış ve Türk Dilinin gelişme tarihi ile beraber değişik dönemlere ayrılmaktadır.

Gramer, çoklukla başlıca ses ve şekil bilgisini, bir dilin söz dizimini ve anlam bilgisini içine alır. Bu konular, dilin tarihine göre işlendiği zaman, tarihî gramer, akraba bir dille karşılaştırmalı olarak işlendiği zaman da karşılaştırmalı gramer yapılmış olur. Bir aile meydana getiren dillerin karşılaştırmalı gramerini de yapmak mümkündür [4, 53 s.]

Korkmaz ise gramer terimleri sözlüğünde gramer terimini şu ifadelerle tanımlamıştır: – Bir dili ses, şekil ve cümle yapıları ile dilin çeşitli öğeleri arasındaki anlam ilişkileri açısından inceleyerek bunlarla ilgili kuralları ve işleyiş özelliklerini ortaya koyan bilim [5, 110 s.]

Kazak ve Türk Terminolojisi Gelişme Tarihi

Kazak dili üzerinde, XX. yy. ilk yarısında, Alaş aydınlarının yapmış olduğu çalışmaları çok önemlidir. Özellikle Ahmet Baytursunoğlu'nun dil ve edebiyatla ilgili terim yapım girişimleri, o dönem için değişik günümüzde bile güncelliğini korumaktadır. Kazak dilinde terim konusu o dönemlerden itibaren ele alınmış ve zamanla gelişmiştir. A. Baytursunoğlu, kazak dili ve edebiyatı alanında 500’u aşkın terimi kazandırmıştır. Bu terimlerin pek çoğu günümüzde de kullanımdadır. Ünlü Kazak dilbilimcisi İ. Kenesbayev bu konuda şöyle demektedir: “1920 yıllar, kazak dil bilimi geleceğine yol açan ve dilimizin gelişip zenginleşmesinin başlangıç dönemidir. Çünkü halkı aydınlatmak, milli terminoloji çalışmalarını yürütmek, kitaplar basmak, devlet idari işlerinin ana

dilimizde gerçekleşmesi gibi çalışmaların ilk adımları bu yılları atılmıştır.

Kazak dil bilimi uzmanı Ömirzak Aytbayoğlu, Kazak dil biliminde terim bilimi gelişme tarihini şu şekilde tasnif etmiştir:

1. 1910-1930 yıllar Kazak terminolojisi başlangıç dönemidir. A. Baytursunoğlu, M. Dulatov, H. Dosmuhamedov gibi aydınlarımız Kazak dili terim yapım çalışmaları öncülerdir.
2. 1930-1940 yılları Arap ve Latin alfabeleri tartışmalar sonucunda Latin alfabesi kazanmıştır. Ama çok geçmeden yerine kiril alfabesi gelmiştir. Bu dönemde uluslararası ve Rus dilinden pek çok terim hiç bir değişiklik yapmaksızın dilimize girmiştir. Neticede Kazak alfabesine ana dileden olmayan sesler ve ekler girmiştir.
3. 1940-1950 yılları durgun dönemdir.
4. 1950-1960 yılları savaş sonrası çalışmalar yapılmıştır. Gazetelerde Kazak kültür ve edebiyatı ele alınmakta yeni dönem başlamıştır. Aynı zamanda uluslararası terimler Kazak diline çevrilmeye başlamıştır.
5. 1970-1990 yıllar başlıca iki dönemden oluşmaktadır: A) Durgunluk yılları ya da Brejnev zamanı, B) SSCB'nin dağılması ve Bağımsız Devletler Topluluğu kurulduğu dönem. [6, 79 s.]

Prof. Dr. Şerubai Kurmanbayoğlu, Kazak terminolojisini şu dönemlere ayırmaktadır:

1. XIX. y. sonu ve 1910 yılları, bu dönemde Kazak dilinde gazeteler ve kitaplar yayınlanmaya başlamıştır. Başka dilden eserler çevirilip yeni terimler türetilmiştir.
2. 1910-1930 yılları Alaş dönemidir. Kazak dilinde ilmi kitaplar, edebi eserler yazılmaktadır. Terimlerin Kazak dilinde yapılmasına önem verilmiştir.
3. 1930-1990 yılları Soviyet dönemi. Rus dili örnek olarak gösterilerek sovyet halklarına ortak terim yapmak çalışmaları yapılmıştır.
4. 1990 sonrası Bağımsızlık dönemi. Toplum ve siyasi hayatın değişmesi sonucunda Kazak dili resmi dil statüsünü kazanmış; eğitim, ilim ve genel olarak yaygınlaştırma çalışmaları yapılmıştır. Kazak dilinde terim yapma faaliyetleri başlatılmıştır. [7, 895 s.]

Türk Dili Terim Bilimi Gelişme Tarihi

Tanzimat dönemi: İlk defa bu dönemde, dilin sadeleşmesi meselesine toplumsal bir mesele olarak bakılmış, buna bağlı olarak da terimler konusu başlı başına bir sorun olarak ele alınmıştır. Fransa'da öğrenim gören Türk aydınları, dildeki problemleri çözüp eksiklikleri düzeltmek için be yeni kavramları Türkçe kelimelerle karşılayabilmek için yeni kelimeler yapma ihtiyacı duymuşlardır. Şinâsi, Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemâl gibi Osmanlı fikir adamlarıyla başlayan bu düşünce, daha sonra sürekli ve çok yönlü tartışmalara yol açmış, hatta günümüze kadar uzanmıştır.

Millî Edebiyat Dönemi: İkinci Meşrutiyet'ten sonra başlayan ve 1911–1923 yılları arasını kapsayan Millî Edebiyat Akımı döneminde, dilde millîleşme ve sadeleşme hareketine paralel olarak terimler konusu üzerinde de hassasiyetle durulmuştur. Millî Edebiyat döneminin terimlerle ilgili temel özelliği, Arapça, Farsça köklerden Türkçe kurallar ile yapılmış ya da Batı dillerinden bire bir aktarılmış bir terim sistemi anlayışının ağırlıkta olduğu şeklindedir. Ömer Seyfeddin ve Ziya Gökalp bu dönemde Türkçenin sadeleşmesi yolunda çalıştılar.

Cumhuriyet Dönemi: Bu dönem, terim çalışmalarının bilinçli bir şekilde ele alındığı bir dönemdir. 1932 yılında Türk Dil Kurumu'nun kurulmasıyla başlayan süreçte Türkçe köklerden Türkçe eklerle çok sayıda terim türetilmiştir. 1932 yılından 1980 yılına kadar uzanan zaman diliminde Türkçeleştirme programına alınan kelimelerin büyük bir bölümü terimlerden oluşmuştur. Türk Dil Kurumunun kurulmasıyla birlikte ikişer yıl arayla bizzat Atatürk'ün emriyle üç kez dil kurultayı toplanmıştır. (1932-1934-1936) Birinci Türk Dil Kurultayı'ndan hemen sonra Lügat Istılah kolu kurulmuş, ikinci kurultaydan sonra ise terimlerin çokluğu ve yaygınlığı düşünülerek terim (ıstılah) kolu, sözlük (lügat) kolundan ayrılmıştır. Derlenen yabancı terimler, Türkçe karşılıklarının bulunması için uzmanlara, öğretmenlere ve ilim adamlarına gönderilmiştir. 1936'da toplanan üçüncü Türk Dil Kurultayı'ndan sonra terim devrimin sağlam bir temele oturtulabilmesi için Hatipoğlu tarafından aktarılan başlıca şu iki ilke ortaya atılmıştır:— ilk ve ortaokulların ders programlarındaki terimleri Türkçeleştirmedeki amaç, Türk çocuklarının dersleri kolaylıkla anlayıp öğrenmesidir. Bunun için; a) Köklü kültür dünyasında ortak olan —elektrik, dinamo, metre, gram

gibi terimleri olduğu gibi almak; b) Bunların dışındaki terimlerin elden geldiğince, Türk çocuğunun kolayca anlaması için, Türkçenin köklerinden yine Türkçe eklerle türetilmesini sağlamak [8, 196 s.]

Bu temeller çerçevesinde çeşitli bilim dallarıyla ilgili olarak hazırlanan terimler, Türk Dili (Belleten) dergisinin 1937 tarihli sayısında yayımlanmıştır. 1941’de Türkçe Terimler Cep Kılavuzu, 1963’te de Ortaöğretim Terimler Kılavuzu çıkarılmıştır.

Türk Dil Kurumu tarafından yürütülen teklif ve deneme niteliğinde olan gramer terimleri çalışmalarının ilki, 1934 yılında Türk Dil Dergisi’de —Gramer İstılahları başlıklı yazıda yayımlanan çoğu Fransızca, bazıları da Osmanlıca olan 162 terime Türkçe karşılıklar verilmesidir.

Bu çalışmanın ardından Türk Dil Kurumu 1940 yılında Türk Dili Belleten’in 12. sayısında yayımladığı – Gramer (Kuralbilim) terimleri başlıklı yazıda Türkçe, Osmanlıca ve Fransızca terimler ayrı sütunlar halinde olmak üzere 205 terim verilmiştir.

1941 yılında ise Türk Dili Belleten’in 11-12. sayısında – Gramer ve Coğrafya Terimleri başlığıyla verilen çalışmada 230 civarında terim; Türkçe, Osmanlıca ve Fransızca olarak yazılmış ve üç ayrı dilde dizin tertip edilmiştir.

1942 yılında Türk Dil Kurumu Felsefe ve Gramer Terimleri isimli bir kitap çıkarmıştır. Bu eser, 200 kadar dil bilgisi terimini felsefe terimleriyle birlikte ele alan bir deneme niteliğindedir [9, 239 s.]

1949 yılında J. Marouzeau’nun Lexique de la Terminologie Linguistique adlı eseri temel alınarak gramer ve dilbilim terimleri birleştirilmiş ve Türk Dil Kurumu tarafından Dilbilim Terimleri Sözlüğü çıkarılmıştır.

Daha sonra bu çalışmaları Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu’nun hazırladığı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü izlemiştir. Sonrasında Berke Vardar ve arkadaşları, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nü yayımlamışlardır. Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu, Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü isimli eserini 1989’da yayımlamıştır.

Türk Dil Kurumu’nun bütün bu çalışmalarına rağmen gramer terimleri bir türlü rayına oturtulamamış terimlerin tamamında birlik sağlanamamıştır. Bu bakımdan Türk Dil Kurumu, terimlerde birleşmeyi sağlamak amacıyla yeni bir sözlüğün hazırlanmasını uygun görmüştür. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, başka dilcilerin de görüşünü alarak Gramer Terimleri Sözlüğünü yazmıştır. Daha sonra 2007 yılına kadar bu sözlük bazı eklemeler ve çıkarımlarla günümüzdeki hâlini almıştır.

Terim Yapım Yol ve Yöntemleri

Terim yapmak ve yapılan terimleri bir şekile getirmek birisi tarafından her zaman kontrol yapılmayı gerektiren tehlikeli iştir. Aksi durumda terim sistemin bozulması sağlayabilir. Her bilim adamı terim yapmada özel terim ortaya çıkaramaz. Terminolojide kendisine ait kuralları vardır.

H. Zülfikar, dillerin birbirini etkilemesinin çok daha hızlı bir biçimde gerçekleştiği çağımızda, buluşlar aracılığı ile yüzlerce terimin olduğu gibi dile girdiğine dikkat çekerek ve bu olumsuz gelişmelerin ana dile zarar vermesini en kısa zamanda engellememiz gerektiğini savunmuştur. Yeni kavramlara kendi dilimizden karşılıklar bulma zorunluluğunu gerçekleştirirken türetilen kelimenin kullanılmasının ve benimsetilmesinin kelime türetmek kadar önemli olduğunu da ayrıca vurgulamıştır [10, 151s.]. H.Zülfikar’ın terim türetilirken dikkat edilmesi gereken ilkelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Karşılık bulmaya gerek görülmeyen veya karşılık bulunamayan batı kökenli kelimelerin oranı, sayısı ve yaygınlığı iyi hesap edilmeli ve her kavramın Türkçe karşılığı bulunmalıdır.
2. Kişi adlarına dayanan terimlere ya da marka adlarından türemiş terimlere Türkçe karşılık aranmamalıdır.
3. Terim türetilirken türetilen terimin tutunup benimsenmesi için canlı kök ve gövdelere dayanmasına eklerin işlek olmasına özen gösterilmelidir.
4. Türk lehçelerinden Türkçe terim alınacak olursa, Türkiye Türkçesini konuşan insanlara eki, kökü ve gövdesiyle benimsetilebilecek özellikte olmasına özen gösterilmelidir.
5. Terim yaparken seçilen eklerin uydurma olmamasına, kelimeye kattığı anlam ve göreve, terim olmaya yatkın olan biçimine dikkat edilmelidir.
6. Karşılaşılan yeni bir kavram Türkçe adlandırılırken, yapılan terimin yayılma imkânı

bulması için ilgili bilim adamlarının görüşlerinin alınmasına özen gösterilmelidir.

7. Yapılan terimin —uydurma sıfatından kurtulması için dilin kendi kuralları içindeki işleyişine, eğilimlerine, yapısının doğru, kuruluşunun sağlam olmasına, ses ve anlam yönünden doyurucu ve kabul edilir olmasına dikkat edilmelidir.

8. Dildeki tarihi gelişmeler göz önüne alınarak terimler zorlanmadan doğal gelişmeye ters düşmeyecek ve yabancılık duyulmayacak şekilde normal yollarla yapılmalı ve benimsenmesi kolay olmalıdır.

9. Yapılacak yeni terimlerin kısa olmasına ve mümkünse tek kelimeden oluşmasına özen gösterilmelidir.

Terim türetirken amaç, yabancı dillerden bir sözü tercüme etmek değil, onu Türkçe olarak kısa ve en kapsamlı biçimde ifade edebilmektir. Bu amaç doğrultusunda türetilcek kelimenin bir terim özelliği taşımasına, kelimenin tercüme olmamasına, Türk düşünce sistemine uygun olmasına özen gösterilmelidir. Tamlama biçiminde olan yabancı bir terime gene yabancı tamlama biçiminde karşılık aramak yerine imkânlar dâhilinde, böyle yabancı bir terime tek kelime ile karşılık bulmaya çalışmalıdır. [2, 29 s.]

Kazak dilinde terim yapımında göz önünde bulunması gereken ilkeleri Şerubai Kurmanbayoğlu aşağıdaki gibi göstermiştir:

1. Terimler tek manalı olmalı. Yeni yapılan terimler ilmi ve anlamlı olmalıdır.
2. Terim kısa ve öz yapı ve anlama sahip olmalıdır.
3. Terim ana dilin doğasına uygun yapılmalıdır.
4. Ana dilin yapısına uygun kural ve kaidelerine uymalıdır.
5. Kazak dili bir sondan eklemeli dildir, dolayısıyla terimler buna uygun olmalıdır.
6. Terimler duygu ve romantik yapıya sahip olmamalıdır.
7. Estetik taleplere uyması. Terim seslendiğinde sıkıntısız çıkmalı ve hoş duyulmalı.
8. Yeni türetilen terimler yalnızca bilim adamları tarafından değil bütün halk tarafından kullanılmalı.

9. Değişmezlik.

10. Uluslararası terim olarak kullanılmalıdır. Yapılacak terim en az üç dilde kullanılmalı.

Günümüzde yeni terim türetiminde kullanılan yöntemler:

1. Morfolojik (sintetik)
2. Sintaksistik (analitik)
3. Semantik (leksikolojik)
4. Kalka [5, 539 s.]

Morfoloji (sintetik) yöntemi: *Kök + yapım eki = gövde* bu şekilde yapılır. Bu yöntemle seçilen köke çekim ekleri getirilerek yeni terimler türetilmiştir. Genel olarak eklemeli dillerde en önemli ve faydalı olan yöntemlerin biridir. Örneğin: Esimdik (adıl/zamir), esimşe (sıfat fiil), elikteuiş (yansıma), kösemşe (zarf fill), etistik (fill); Göçüşme (metateza), pekiştirme (kuşeitpeli), türetme (söz tudırışı);

Sintaksistik(analitik) yöntem: İki kelime birleşmesi sonucunda terim türetilir. Örneğin: San esim (sıfat), sın esim (sayı sıfatları), zat esim (isim), osı şak (şimdiki zaman); Ses bilimi (fonetika), şekil bilimi (morfoloji), işteş eylem (ortak etis);

Semantik-leksikoloji yöntem: (Anlambilim, biçimbilgisi.) Terminolojide bu metod farklı isimlerle bilinmekte. Türkolog K. Musaev terim türetilmesinde bu metod – halkların leksikolojisinin terimleşmesi, leksik-semantik metod, günlük hayatta kullanılmakta olan sözcüklerin terime dönüşmesi, edebi kelimelerin terimleşmesi, sözcük manalarının değişmesi, genel kelimelere yeni mana verilmesi, dilimizdeki kelimelerin terminolojide kullanılması diye adlandırılmakta;

Bir terim türetme, birleştirme ve anlam aktarımı yoluyla karşılanamadığı durumlarda ise birden çok sözcükle terim yapma yoluna başvurulur. Öğrenilen geçmiş zaman kipi, eş anlamlı ikileme. Günlük dilde kullanılan bir sözcüğün yan anlamlarından birinin sınırlandırılıp terimsel alana aktarma yöntemi ise anlam aktarımı yoluyla yapılanlar başlığı altında değerlendirilmiştir. Hâl, gürültü [11, 30s.]

Kalka yöntemi: Yabancı dillerden kopya ve çevri yollarıyla terimler alma. Örneğin: ırgak-

ritm, ündestik zanı- singormanizm;

Türk Dünyasına Ortak Terim Çalışmaları

1924 yılı haziranda Kazakistanın eski başkenti Orınborda ilk kazak bilim adamları arasında düzenlenen konferansta terminolojiyi geliştirme söz konusu oldu. Konferansa A.Bökeyhan, A.Baytursunulu, H. Dosmuhamedulu, N. Törekululu, E.Omarulu, T.Şonanulu gibi Alaş aydınları ve İşangali Arabaiulu liderliğindeki kırgız aydınları katıldı. Eldes Omarulu tarafından yapılan rapordan sonra terminoloji gelişmesi ilkeleri kabul edildi. İkinci ilke ise “Kazak dilinde bulunmayan terimler başka türk dillerinden aranmalı. Eğer türk dilinden bulunan söz türk köklü olsa terim olarak alınsın” diye Kabul edildi.

1926 yıl 26 şubat- 6 mart tarihinde Baku şehrinde “Birinci Tüm-Birlik Türkoloji Konferansı” gerçekleşti. Konferansın gündeminde bakılan meselaların biri Türk düllerin terminolojisi.

Bundan sonar Türk dilleri ortak terminolojisi meselesi SSCB dağıtıldıktan sonra devamını sürdürdü. 1996-1997 yy Kazak ve türk dil bilim adamları tarafından Türkistan şehrindeki Kazak-Türk üniversitesinde düzenlenen toplantıda bilim adamları birkaç dilli karşılaştırmalı sözcük yapılacağı anlaşıldı ama iş sonuna ermedi.

2010 yıl 24-26 Haziranda Türkiye Dil Komitesi ve Türkiye Bilgi teknoloji kurumu tarafından Bakude akraba türk halkları bilim adamları buluştu ve türk terminolojisi söz konusu oldu.

2012 yıl 12 Kasım Türk Keneşi ortak terminoloji komitesi toplantısı gerçekleştirildi.

Sonuç

Kazak ve Türk dillerinde terim türetmede kullanılan yöntemler ve göz önünde bulundurması gereken ilkelerde benzerlikler bulunmakta. İki dil arası coğrafi olarak ya da tarihi olaylar etkisinden uzun zaman bir birinden uzak olmasına rağmen terimleri bir araya getirip ortaklık yapmaya imkanımız var. Çünkü iki dil de aynı köke sahip olduğundan dolayı eklemeli dildir ve ortak terim yapmak için ortak kökler dillerimizde bulunmakta. Günümüze dek türk dillerine Arap, Acem, Moğol, Rus dillerinden gelen sözcüklerin sayısı çoktur ve bu diller türk dillerin zaman içerisinde iyice etkiledi diyebiliriz. Mesela kazak dili rus dilin örnek olarak alıp alfabesin onun üzerinde düzdü ve sonucunda kazak dilinin tabiatına ait olmayan sesler dile girdi. Rus dilinin etkisinde kalan sadece kazak dili değildir. SSCB içinde bulunan başka türk halkları da aynı durumu yaşamakta. Şimdi ise Türk dünyası kendi aralarında bu problemi çözmeli.

Eğer dünya dilleri tecrubesinde akraba diller arasında terimler değişmesi, ortak terim yaparak belli bir amaçla dilin gelişmesini sağlamak varken Türk Dünyasındaki terimlerin birleşmesi için yapılan çalışmalar doğrudur. Ve bu mesele Türk Dünyası aydınları, bilim adamları tarafından desteklense terimde ortaklık meselesi çözüleceğine eminim.

Қолданылған әдебиеттер

1. UYSAL Hülya. Yabancı Terimleri Türkçeleştirmede Uygulanan Yöntem Ve İlkeler(1932-1950 arası). – Ankara: Yüksek Lisans Tezi
2. KAZAZOĞLU Gülşat. Dilbilgisi Terimleri Sözlüklerinin Karşılaştırılması. – Ankara: Yüksek Lisans Tezi
3. Türkçe Sözlük. – Ankara: Türk Dili Kurumu, 2005.
4. Dilâçar Agop. Dil ve Dilcilik; – Ankara: TDK. Yay., 1968
5. Korkmaz Z. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten; – Ankara, 2007
6. Aytbayulu Ömirzak. Kazak Til Biliminin Terminologiyalık Maseleleri. – Almatı, 2013
7. Kurmanbayulu Şerubay. Kazak Terminolojisi: – Almatı, 2014
8. Hatiboğlu Vecîhe. Atatürk ve Terim Devrimi: – Ankara: Dil Yazıları I, TTK Yay., 1988
9. Özkul Fatma Koç. Dilbilgisi Terimleri Sözlükleri: – Ankara: Türk Dili, 2003, s. 621
10. Hamza Zülfikar. Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları: – Ankara: TDK Yay., 1991
11. Özdemir Emin. Terim Hazırlama Kılavuzu: – Ankara: TDK Yay., 1973